

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

APPROACH TO ESTIMATION OF EFFICIENCY OF DEVELOPMENT OF MINING INDUSTRY OF UKRAINE

Верхоглядова Н.І.

доктор економічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Визначено роль та значення гірничодобувної промисловості України. Досліджено сутність ефективності розвитку як широкої багатоаспектної категорії. Виявлено, що метою ефективного розвитку гірничодобувної промисловості є забезпечення стабільності та стійкості темпів зростання. Обґрунтовано підхід до оцінки ефективності розвитку гірничодобувної промисловості, що ґрунтується на застосуванні комплексу критеріїв, серед яких критерій забезпеченості ресурсами, критерій споживання ресурсів та критерій екологічності. Вивчено процес забезпечення ефективності розвитку, який передбачає залучення на потреби розвитку коштів з різних джерел фінансування з врахуванням інтересів зацікавлених сторін

Ключові слова: національна економіка, гірничодобувна промисловість, розвиток, ефективність, оцінка, критерій, забезпечення.

Определена роль и значение горнодобывающей промышленности Украины. Исследована сущность эффективности развития как широкой многоаспектной категории. Выявлено, что целью эффективно-го развития горнодобывающей промышленности является обеспечение стабильности и устойчивости темпов роста. Обоснованно подход к оценке эффективности развития горнодобывающей промышленности, основанный на применении комплекса критериев, среди которых критерий обеспеченности ресурсами, критерий потребления ресурсов и критерий экологичности. Изучен процесс обеспечения эффективности развития, предусматривающий привлечение на цели развития средств из различных источников финансирования с учетом интересов заинтересованных сторон

Ключевые слова: национальная экономика, горнодобывающая промышленность, развитие, эффективность, оценка, критерий, обеспечения.

The role and significance of the mining industry of Ukraine are determined. The essence of the developmental efficiency of a broad multidimensional category is investigated. It is revealed that the purpose of efficient development of mining industry is to ensure the stability and sustainability of growth. The approach to the estimation of the development efficiency of the mining industry, based on the application of a set of criteria, among which is the criterion of resource availability, the criterion of resource consumption and the criterion of environmental friendliness, is substantiated. The process of ensuring the effectiveness of development, which involves the attraction of funds from different sources of financing for the needs of the stakeholders taking into account the interests of the interested parties, is studied.

Key words: national economy, mining industry, development, efficiency, evaluation, criterion, provision.

Актуальність проблеми.

Гірничо-металургійний комплекс є провідною галуззю вітчизняної промисловості, розвиток якої забезпечує піднесення економічного потенціалу України задля підвищення рівня добробуту громадян. Гірничодобувна промисловість являє собою сукупність галузей, зайнятих видобуванням сировини й палива з надр землі, та включає видобування залізної руди, руд кольорових і рідкісних металів, нерудних копалин, вугілля, нафти, газу тощо. Гірничодобувна промисловість і забезпечувані нею доходи можуть відкривати унікальні можливості для підвищення

потенціалу сталого розвитку і диверсифікованості як місцевої так і національної економіки.

Розглядаючи існуючу ситуацію з системних позицій, необхідно зазначити насамперед факт ослаблення державного впливу, відсутність цільової установки і розуміння на державному рівні значення й ролі однієї з провідних, базових галузей економіки в розвитку країни. Сценарії розвитку гірничодобувної промисловості в цілому повинні визначатися умовами розвитку економіки країни, зниження питомих енерговитрат на виробництво продукції та підвищення екологічності виробничих процесів.

При визначенні ефективності розвитку головною метою є встановлення результативності та економічності використання природних ресурсів, що тісно пов'язане з генеруванням нових знань та ідей, наукових відкриттів, винаходів, ноу-хау та розробок, впровадження інновацій та інноваційних проектів. Необхідною умовою при цьому є вирішення питання адекватної оцінки ефективності розвитку гірничодобувної промисловості з метою забезпечення її лідируючих позицій як на вітчизняному так і на міжнародному рівні.

Оскільки для економіки України проблеми гірничодобувної промисловості набули особливої гостроти, то розв'язувати їх треба комплексно. Без цього економічна та стабілізація і розвиток як гірничодобувної промисловості, так і національного господарства є неможливими. Більшість проблем, що характерні для розвитку гірничодобувної промисловості, можуть бути розв'язані за рахунок залучення ресурсів та їх ефективного спрямування на оновлення матеріально-технічної бази її функціонування. З огляду на це, оцінка ефективності розвитку гірничодобувної промисловості набуває першочергового значення.

Аналіз останніх наукових досліджень.

У науковій інтерпретації розвиток як поняття, представляється певною мірою складним і багатограним, так як стало предметом уваги і осмислення безлічі дослідників різних галузей наук. Щодо розвитку, його оцінка є предметом аналізу в працях таких науковців, як Л. Гринів, М. Кічурчак, Б. Данилишин, В. Чижова, С. Єрохін.

Різноманітні аспекти розвитку гірничодобувної промисловості висвітлювали такі вчені як О. Амоша, В. Бойко, В. Білецький, О. Новікова, В. Нусінов, А. Семенов, А. Турило та ін.

Мета роботи.

Все вищенаведене дозволяє сформулювати мету даного дослідження, яка полягає у розробці методичних та практичних рекомендацій щодо оцінки та забезпечення ефективності розвитку гірничодобувної промисловості України з врахуванням його галузевої специфіки.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Поняття «ефективність» є однією із найскладніших категорій економічної науки. Термін «ефективність» походить від слова «ефект» (лат. «effectus» – вплив, результат, дія, виконання) і трактується як результативність певного процесу, дії. Однак, результат може формуватися і відтворюватися з усіма відповідними ефектами (як позитивними, так і негативними), а ефективність ілюструє взаємозв'язок між результатом (ефектом) та умовами, що сприяють появи і використанню даного результату. Основу сучасних економічних досліджень ефективності складає визначення даного поняття як досягнення заданого результату (ефекту) за мінімальних витрат ресурсів, що було сфор-

мульоване ще представниками неокласичної школи політекономії (В. Паретто, Й. Шумпетером) в кінці XIX ст. У сучасній економічній літературі поняттю «ефективність» присвячено багато уваги. Так, у фінансовому словнику І. Бланка термін «ефективність» представлений як «співвідношення показників результату (ефекту) і витрат (або суми ресурсів), що використовуються для його досягнення» [3, с. 383]. Під ефектом розуміється результат реалізації заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва за рахунок економії всіх виробничих ресурсів. За визначенням С. Мочерного, ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, яка визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [6, с. 508].

В. Нусінов, А. Турило та А. Темченко дають визначення ефективності як результату діяльності (ефект), який одержує суспільство, підприємство або окрема людина на одиницю використаних (чи застосованих) ресурсів [7, с. 91].

Що ж до поняття «ефективність розвитку», то варто зазначити, що єдиної термінології не використовується.

На нашу думку, в межах праксеології для того, щоб бути ефективним, розвиток має бути:

- результативним, продуктивним, тобто досягати поставленої мети
- адекватним, тобто максимально наближатися до зразка – норми,
- максимально уникати непередбачених наслідків
- стійким, тобто розвиток тим більш є стійким, чим більше об'єктивна можливість досягнення наміченого результату.

Традиційно, висвітлення сутності ефективності будь-якого процесу виходить із припущення обмеженості ресурсів виробництва та споживання і визначення необхідності отримання найбільшого результату їх використання. При формуванні оціночної системи доцільним є використання індикаторів, за допомогою яких створюється можливість ідентифікації проблем та результатів розвитку гірничодобувної промисловості, прогнозування рівня реалізації економічних цілей суб'єктів господарювання.

Ефективний розвиток, в соціально-економічній трактуванні, правомірно визначити як експлуатацію виробничих можливостей на такому рівні, який, по хоча б, не призводить до їх скорочення, а наступні покоління можуть ними користуватися з більшою ефективністю, ніж попередні з урахуванням проблеми появи екстерналій (екстернальних ефектів, які можуть бути позитивними або негативними).

Екстерналії створюють серйозну проблему для сучасної економіки природних ресурсів, бо немає підстав вважати, що ринкова система буде стурбована збереженням природних ресурсів і раціональним їх використанням.

Отже врахування можливих наслідків розвитку відносно природних ресурсів при проведенні оцінки ефективності розвитку гірничодобувної промисловості є необхідним. Дана концепція особливо актуальна в сучасних умовах але відповідна інформаційна база для її реалізації до сьогодні не створена.

До теперішнього часу наявна інформація стосовно ефективності розвитку та його екологічних наслідків не диференціювалася за ознакою потреб користувачів, що обумовило незначне використання інформаційних ресурсів. Існуючі інформаційні потоки не мали конкретного спрямування, не були адаптовані до завдань та функцій органів управління, а отже потребують оптимізації.

Світовий досвід проблем об'єктів гірничої промисловості на прикладі роботи австралійських експертів викладений у звіті щодо провідних розробок програми сталого розвитку для добувної промисловості «Leading Practice Sustainable Development Program for the Mining Industry» [9, 10, 11] і може бути використаний при державному регулюванні для формування адекватної інформаційної бази оцінювання ефективності розвитку гірничодобувної промисловості України.

Функції державного регулювання, зорієнтованого на стійкий ефективний розвиток гірничодобувної промисловості залежать від еволюції самої парадигми розвитку.

Автономно-нульова функція використовується в умовах домінуючої концепції економічної ефективності господарської діяльності. Інтеграційна функція відображає об'єднання зусиль урядів різних країн у галузі використання капіталу в економічній, екологічній, соціальній сферах на основі концепції соціально-економічної ефективності і збалансованого зростання. Адаптаційна функція відображає ресурсозберігаючий, екологічний тип відтворення з урахуванням адаптації економічних процесів до екологічних змін.

На нашу думку вимірювання ефективності гірничодобувної промисловості повинно ґрунтуватися на певних критеріях або індикаторах.

Індикатори можуть обґрунтовуватися як індивідуальні, так й у формі складного індексу, який комбінує різні індикатори в єдине число. Слід зазначити, що використання індексної інтерпретації ефективності розвитку господарських процесів має на меті не відокремлений розгляд статичних результатів та витрат розвитку, а базується на виявленні їх взаємодії у динамічному

вимірі. Перевагою використання індикаторів та індексів ефективності розвитку полягає, перш за все, у можливості використання суб'єктивного підходу до контекстного їх наповнення з урахуванням специфіки господарської діяльності та зовнішнього середовища.

З позиції сталого розвитку найбільш оптимальним варіантом забезпечення рівноваги між інтересами населення та бізнесу, рентабельністю і екологічністю виробництва продукції є екологічна ефективність.

Метою ефективного розвитку повинно бути забезпечення стабільності та стійкості темпів зростання як і економіки в цілому так і окремих галузей.

Щоб оцінити ефективність розвитку гірничодобувної галузі, враховуючи її галузеву специфіку пропонуємо застосовувати наступний комплекс критеріїв, а саме критерій забезпеченості ресурсами; критерій споживання ресурсів; критерій екологічності.

На основі значень за цими критеріями формується комплексний критерій оцінки розвитку, що дозволяє ідентифікувати його рівень та слугує основою для прийняття рішень щодо його підвищення.

Ефективність розвитку гірничодобувної промисловості – це комплексна категорія, що характеризує кількісні та якісні зміни витратних, ресурсних та результативних показників діяльності підприємств, що входять до галузей гірничодобувної промисловості з дотриманням оптимальних пропорцій між темпами зростання екологічних результатів, витрат та споживанням ресурсів.

Для підвищення загальної ефективності розвитку темп росту споживання ресурсів має бути меншим за темп росту забезпеченості ресурсами, а темп росту споживання ресурсів – меншим за темп росту екологічності, що наочно демонструє схема (рис. 1).

Наведене співвідношення належним чином відображає причинно-наслідкові зв'язки, що існують між показниками, які характеризують функціонування та розвиток гірничодобувної промисловості, та дозволяє відслідковувати дотримання вимоги зміни показників щодо підвищення ефективності її розвитку.

На основі результатів оцінки розвитку здійснюється його оптимізація, основною задачею якої є визначення цільового рівня комплексного показника розвитку гірничодобувної промисловості. Значимим етапом процесу забезпечення ефективності розвитку є його прогнозування,

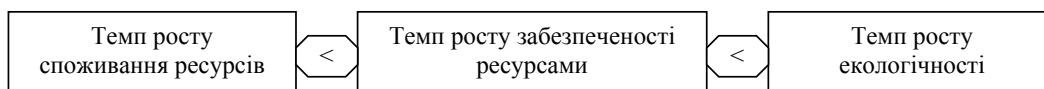

Рис. 1. Співвідношення між темпами росту основних критеріїв

Джерело: побудовано автором

для здійснення якого можуть використовуватися трендові моделі. В ході прогнозування визначаються прогнозовані значення показника на обраний часовий проміжок.

На нашу думку, при визначенні ефективності розвитку гірничодобувної промисловості необхідно сформулювати такі його цілі, що є однаково прийнятними для більшості його учасників. В найбільш універсальному вигляді класифікацію цих цілей можна, на наш погляд, представити наступним чином:

– цілі держави, які з точки зору національної економіки представляють собою досягнення приросту реального капіталу в державі з метою забезпечення економічного зростання, досягнення соціального ефекту, проведення структурних перетворень в економіці та рішення будь-яких політичних завдань, що стоять перед державою;

– цілі бізнесу, головною з яких є досягнення прибутку;

– цілі місцевих органів влади, що спрямовані на забезпечення екологічності розвитку місцевої соціально-економічної системи;

– цілі населення, яке жадає покращення умов та якості життя тощо.

Наведені цілі є взаємопов'язаними, з огляду на те, що цілі, які переслідуються державою та органами місцевого самоврядування впливають на цілі бізнесу. В той же час економічне зростання напряму залежить від ступеня активності бізнес-суб'єктів і значно впливає на умови та якість життя населення.

Цілі, що переслідуються кожним з учасників, є індивідуальними, тому при оцінці ефективності розвитку необхідно враховувати той факт, що цілі і результати повинні бути однаково прийнятними для більшості його учасників.

Збалансування цих цілей і буде головною умовою досягнення ефективності розвитку гірничодобувної промисловості.

Висновки.

Таким чином, було розроблено підхід до оцінки ефективності розвитку гірничодобувної промисловості України. При цьому, варто зазначити, що, з одного боку, кожен етап розвитку будь якої галузі має вхідні та вихідні параметри. Вхідними є наявні ресурси, інфраструктурні елементи, та спрямованість державного впливу на підтримку розвитку. На виході, є екологічність продукції галузі, та інші результати. Однак, розуміючи циклічність розвитку та виходячи із того, що він являє собою зміни кількісно-якісних станів функціонування галузі як системи, все, що знаходиться на виході в певному періоді виступає вхідними факторами для наступного періоду його функціонування.

Якщо говорити про стимули щодо ефективності розвитку гірничодобувної промисловості, то для представників бізнесу такими є диференціація ставок оподаткування залежно від типу, обсягів і цілей розвитку, надання інвестиційного кредиту та інвестиційні пільги, податковий кредит та податкові канікули. Окрім зазначених вище, для підприємств гірничодобувної промисловості стимулами є також звільнення від сплати певних видів податків за умов інвестування у розвиток, прискорена амортизація та пряме зменшення суми оподаткованого прибутку, прямі субсидії на покриття частки капітальних витрат на створення екологічно відповідного виробництва продукції. Для приватних інвесторів основними стимулами до інвестування є звільнення від сплати певних видів податків за умов інвестування у розвиток гірничодобувної промисловості, трансферти та інші види фінансової підтримки інвестиційної діяльності та інвестиційні гранти. Для держави такими стимулами є зменшення поточних бюджетних витрат на гарантування екологічної безпеки, доступ до капіталу та досвіду управління приватного сектора, контроль державою процесу інвестування, гарантія цільового використання природних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шовкун І.А. Финансовый потенциал технологического воспроизводства в перерабатывающей промышленности в регионах Украины [Текст] / І. А. Шовкун // Экономика Украины. – 2013. -№ 3. – С. 27-38.
2. Тімохіна Н.В. Проблеми та перспективи розвитку нафтопереробної галузі України [Електронний ресурс] / Н.В. Тімохіна // Соціум. Наука. Культура : [сайт] ; Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференція. – Режим доступу: <http://intkonf.org/timohina-nv-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-naftopererobnoyi-galuzi-ukrayini/>
3. Бланк І. А. Словарь-справочник финансового менеджера. / І. А. Бланк. – Киев: Ника-Центр, 1998. – 481 с
4. Бондар-Підгурська О. В. Науково-методичні аспекти інноваційного розвитку гірничодобувної промисловості в контексті сталого зростання / О. В. Бондар-Підгурська // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2014. – № 1. – С. 143-152. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvngu_2014_1_24.
5. Данилишин Б., Чижова В. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України // Економіка України. – 2004. – № 3. – С. 4-11.
6. Економічна енциклопедія: В 3 т. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – Т. 1. – 2000. – 864 с
7. Нусинов В. Я. Экономический анализ деятельности предприятий и объединений в промышленности: Учеб. пособие / В. Я. Нусинов, А. М. Турило, А. Г. Темченко. – Кривой Рог: Минерал, 1999. – 172 с.
8. Погорелов Ю. С. Теоретичні та інструментальні основи розвитку підприємства: дис. ...доктора екон. наук: 08.00.04 / Погорелов Юрій Сергійович. – Луганськ, 2010. – 695 с.

9. Рассуждай Л.М. Управління капіталізацією вугледобувних підприємств на основі модернізації виробництва / Управління соціально-економічними системами: монографія / Л.М. Рассуждай, Ю.З. Драчук, Е.Я. Рассуждай / [Л.І. Антошкіна, А.Л. Баланда, В.А. Вісящев та ін.]; за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Ушенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – 268-274 с.

10. A guide to leading practice sustainable development in mining. – Published by Australian Government, Department of resources, energy and tourism. – July 2011.

11. The Social dimension of the Green New Deal. European Green Party (EGP). Adopted policy paper / 16th EGP Council. 11-13 May 2012, Copenhagen. – EGP, Copenhagen, 2008.

12. A Green New Deal for Europe. Towards green modernization in the face of crisis. A report by the Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy. Dr. Philipp Schepelmann and others, Wuppertal Institute. GEF, The Greens/EFA in the European Parliament. – Brussels, 2009